

Arne Jon Isachsen

MÅNEDSBREVET

Januar 2008

KAN VI LÆRE NOE AV AMERIKA?

Kan vi hente noe ut av USAs måte å innrette samfunnet på som sikrer oss bedre tilgang på de beste hodene? Kan vi lære noe av amerikanerne når det gjelder å skape stolte nordmenn av nye nordmenn? Hvordan løse disse to oppgavene uten at prisen blir for høy i betydningen av en nedbygging av velferdsstaten, er en stor utfordring.

Til stadighet blir vi nordmenn minnet om hva som er galt med USA. Klart amerikanerne har vært uheldig med sin siste president – som de til og med gjenvalgte for en ny fireårsperiode. Men nå er folk lei av George W. Bush. Hans eksport av demokrati har amerikanere flest fått nok av – i hvert fall når resultatet er en krig som ikke kan vinnes. Som føres på en måte som ikke kan aksepteres. Det er ikke atferden til de amerikanske soldatene som er problemet – amerikanere flest er stolte av dem – det er presidenten og hans ledelse av krigen som skaper misnøye. I fengslet på Guantanamo-basen har flere hundre fanger vært holdt i årevis uten lov og dom. En vesentlig bærebjelke i et hvert demokrati – rettssikkerheten for den enkelte – er tatt bort.

Amerikaneres tillit til sin regjering er halvert siden Bill Clinton gikk fra borde. Optimismen i USA er på et lavmål – bare en av tre amerikanere tror at barna får et bedre liv enn de selv.

Mon tro om det likevel er noe hos dem, som er noe for oss?

De gode nyhetene

I denne generelle stemningen av mismot på USAs vegne er det lett å tape av syne de gode nyhetene. Her er noen: Kriminaliteten er dramatisk redusert, fra over 2200 mord i New York i 1990 til under 500 i fjor. Ungdommen både drikker og røyker mindre. Bruk av narkotika blant tenåringer har falt med 23 prosent siden 1990-tallet. Andelen unge som ikke fullfører 12 års skolegang, har sunket til 10 prosent, det laveste tall på tredve år. Enslige mødre i arbeid har tatt seg kraftig opp. Antall aborter er redusert fra 1,6 millioner i 1990 til 1,3 millioner i fjor.

På to områder har vi i Norge mye å lære av Amerika:

- Hvordan klarer amerikanerne å få utlendinger som vil bli innlendinger, til så fort å bli det? Og til å bli så stolte av Amerika – sitt nye land? USA er velsignet fri for den

fremmedgjøring innvandrere i de fleste land i Europa føler. Amerikanske skoleklasser der det undervises i engelsk for nye landsmenn, er stappfulle. Språkundervisning har blitt en enorm business. Sammenhold dette med all uroen rundt innvandring i Frankrike, og myndighetenes manglende evne til der å gripe fatt i og å løse problemene. Eller vårt eget land, hvor innvandrere i svært varierende grad synes å finne seg til rette på måter som passer både dem og oss. Og hvor ferdighetene i norsk ofte er mye tilbake å ønske.

- Og hvordan lykkes USA å få det beste ut av de beste? Hvordan innretter de sitt universitets- og utdanningsvesen slik at verdens beste fagmiljøer på det meste finnes i Amerika – med tilhørende eventyrlig store fordeler for landet. Eller hvorfor tror du USA vant Den kalde krigen? Og i dag, og i enda noen år – inntil kineserne eller andre kommer for fullt og gjør USA rangen stridig – er verdens ubestridte supermakt?

Eliten som flytter til USA, trives i sitt nye hjemland .....

Det er en sammenheng mellom disse to sakene. Omtrent halvparten av dem som i dag jobber i USA, som er under femti år gamle og har en doktorgrad, er født i andre land. Så mange hadde neppe blitt der om de ikke hadde likt seg der. Og vært stolte av sitt nye hjemland.

Nobelprisvinnere i medisin, kjemi, fysikk og økonomi har i uforholdsmessig stor grad sin arbeidsplass ved amerikanske universiteter. Mange av dem født i andre land. Som vår egen Finn Kydland som i 2004 fikk prisen i økonomi sammen med Edward Prescott. Mon tro om det hadde vanket noen Nobelpris på Kydland om han i stedet for å reise til Carnegie Mellon universitetet i Pittsburgh hadde blitt værende i Bergen?

Debatten i Norge om behovet for akademiske elitemiljøer har nå blusset opp. Distriktshøyskoler, som senere blir omdøpt til universiteter, på alle holmer og nes, gir en utvanning av de akademiske kreftene i vårt grisgrendte land. Rektor ved Universitetet i Oslo vil at hans universitet skal få midler og status som eliteuniversitet. For å trekke til seg kloke hoder og forskerspirer fra andre land, og for å hindre flukt fra eget. En perfekt måte å terge på seg andre rektorer på.

Hva gjør man i USA? Det må være et studium verdt. Jeg har mine tanker, men de får utestå til en annen gang.

.... og det gjør fotfolket også

Også dem lenger ned på rangstigen som kommer til USA, ser stort sett ut til å trives der. Det har trolig sammenheng med selve utvelgelsen. Amerika er ikke noe kjæremor land. Offentlige støtteordninger er lite utbygget. Fremdeles mangler amerikanerne en helseforsikring som omfatter alle. Eget initiativ og egen innsats må til. Familie og venner, naboer og fellesskap på religiøst grunnlag, betyr mer enn stat og kommune. Hva slags folk er det da som velger å satse på USA som sitt nye land? Dem med initiativ og arbeidslyst, med tro på seg selv og på fremtiden. Forskning avdekker nettopp det – at amerikanere tradisjonelt har større tro på fremtiden enn europeere. Og forventer mindre av det offentlige.

USA er en smeltedigel for ulike kulturer. Det bor bare innvandrere der, kunne man nesten si. Hvis du heter Muhammed og søker jobb, hvor mange søknader må du sende i Europa i forhold til i USA før du får jobb? Hva har det å si for integrasjonen?

Hvilken læring kan vi i Norge ta av dette? Med hver femte person i yrkesaktiv alder utenfor arbeidslivet har Norge et problem. ”Et valg mellom kutt i velferd og offentlig aktivitet eller økte skatter vil tvinge seg frem”, sier professor Øystein Thøgersen ved NHH, med mindre man ikke makter å gjennomføre nødvendige reformer av uførepensjonssystemet. Og legger til, ”... stor statsfinansiell rikdom ser ut til å hindre politisk handlekraft.” Som konkret eksempel på en velferdsstat som forstrekker seg, trekker professoren frem oppordningen som gir en subsidiert tidligpensjonering av friske folk. Og videre: ”Vi kan dessverre ha kommet i skade for å overekspandere ordningene slik at resultatet har blitt overutnyttelse av velferdsstaten”.¹

For mye velferd i Norge?

Har velferdsstaten med sine krav og forventninger gått for langt hos oss? Mange synes mistilpass og lite glade til tross for at reell eller absolutt levestandard er svært mye høyere i dag enn for bare få år tilbake for de aller fleste av oss. Ja, inntektsforskjellene øker, men forskjell i levestandard gjør ikke det i samme grad. Mens de rike tidligere hadde biler og fotfolket ikke, har så godt som alle familier bil i dag. Hele 70 prosent av amerikanere under fattigdomsgrensen har bil. Det betyr at de transporttjenester og den frihet som bilen gir, er tilgjengelig for de fleste. Han med en Audi 80 fra 1987 kommer seg nesten like sikkert og raskt til fjells som hun med en splitter ny Toyota Landcruiser. Komforten er forskjellig. Men det er en langt mindre forskjell enn den kvalitative – mellom det å ha bil og det ikke å ha bil.

Videre er det slik at selskaper som Dressmann og Wal Mart sørger for at nye produkter hurtig kommer i rimelige utgaver til glede for det store gross. Min nye flanellskjorte fra Dressmann er nesten like god som den dyreste i markedet, selv om det går seks Dressmannskjorter på én fra Ferner Jacobsen.

IBSEN MÅTTE KLARE SEG LENGE UTEN DIKTERGASJE

Tidlig på 1860-tallet ble Henrik Ibsens søknad om diktergasje avslått av Stortinget. Den slags kunne man ikke ta seg råd til. Takk for Bjørnstjerne Bjørnson. Han så talentet. Og samlet inn midler. Så Ibsen kunne bli værende i Italia og der skrive ferdig Brand. Med Brand i boks var berømmelsen sikret. Stortinget fulgte på med innvilgelse av diktergasje til Ibsen i 1866, fastsatt til 400 spesidaler. Og likevel, noen år senere i Dresden valgte familien Ibsen, av økonomiske årsaker, å flytte fra et mer fasjonabelt strøk inne i byen, til et mindre fasjonabelt og billigere strøk i utkanten. En forhøyelse av Ibsens diktergasje ble foreslått noen år senere. Men avvist av Stortinget.

¹ Se NHH Bulletin nr.2, 2007.

Økende avstand mellom krav og virkelighet

Syke blir noen når avstanden mellom det man forventer og forlanger, og det man erfarer, stadig blir større. Ikke fordi den absolutte eller reelle levestandarden synker. Men fordi krav og forventninger galopperer forbi. Som igjen kan ha sammenheng med de økende inntektsforskjellene vårt markedsbaserte økonomiske system genererer. Ny teknologi gjør at forskjeller i evner og ferdigheter gir multiplikative mye større forskjeller i resultat. Og globaliseringen fører til at lavtlønte i rike land får økt konkurranse fra ufaglært arbeidskraft, som Kina og India har overflod av. Mindre blir ikke misnøyen av medias kontinuerlige oppmerksomhet på lotto-millionærer og aksjeguruer.

Litt av et dilemma. Omfavne globaliseringen og trappe noe ned på velferdsstaten? Eller demme opp for globaliseringen og tviholde på de norske verdiene? Fy deg Gro, tenk å snike i hoftehelsekøen!

Lær av Amerika

Kan vi hente noe ut av USAs måte å innrette samfunnet på som sikrer oss bedre tilgang på de beste hodene? Kan vi lære noe av amerikanerne når det gjelder å skape stolte nordmenn av nye nordmenn? Hvordan løse disse to oppgavene uten at prisen blir for høy i betydningen av en nedbygging av velferdsstaten, er en stor utfordring. I kjølvannet av dette melder behovet om en gjennomgang av velferdsstaten seg, ut fra ønsket om at den skal bli mer velfungerende.

17. januar 2008

Home Page: <http://home.bi.no/fag87025/>